

Ingvar Carlssons lilla bok är ett stort exempel på hur det politiska och det existentiella hör ihop. Det är inte så ofta detta kommer fram i tider då politiska utspel kommuniceras på Twitter / X, politikerna tvingas att andas i popularitetsmätningarnas takt och kortsiktiga intressen konkurrerar ut långsiktighet. Kanske är det naturligt att det behövs ett långt livs kondenserade erfarenhet för att skriva en liten bok med sådant djup och vidsyn. Men nog skulle den politiska, kulturella och filosofiska debatten i Sverige må bra av att de politiska och existentiella dimensionerna oftare fick synas tillsammans och gå i dialog med varandra!

Referenser

Thurfjell, David, 2020. *Granskogsfolk: Hur naturen blev svenskarnas religion*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Rosa, Hartmut, 2022. *Demokratie braucht Religion: Über ein eigentümliches Resonanzverhältnis*. München: Kösel. På danska: *Demokrati har brug for religion, Eksistensen*.

Carlsson, Staffan, 2023. *Helgon och maktspelare. Dag Hammarskjöld som politiker*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Anmälan av Anders Mellbourn

Staffan Carlsson har velat skriva en annorlunda biografi om Dag Hammarskjöld. I intervjuer och presentationer har han talat om att ge en mer nyanserad, mindre idealiserad och mer realpolitisk bild av den mytomspunne generalsekreteraren i Förenta Nationerna, en bok mindre om ett helgon och mer om en maktspelare. Det som förefaller mest irriterar Staffan Carlsson är uppfattningen att Hammarskjöld skulle ha varit pacifist, stormaktskritiker i allmänhet och företrädare för en neutral alliansfrihet i kalla kriget.

I sin bok lyfter den erfarna toppdiplomaten Staffan Carlsson i stället genomgående fram att Hammarskjöld var en "västorienterad pragmatiker", alltid

Anders Mellbourn är pensionerad journalist och docent i statsvetenskap, tidigare bl. a. direktör för Utrikespolitiska institutet.

E-post: anders@mellbournanalys.se

medveten om nödvändigheten att ha sin politik förankrad eller åtminstone bekant i Washington och beredd till kompromisser och eftergifter som inte alltid var så ärofulla.

Det här är också en Hammarskjöldbild som passar väl i tiden 2023 när Sverige valt att överge den militär alliansfriheten och väntar på att släppas in i NATO, något som Staffan Carlsson med flera nu pensionerade generationskolleger bland ambassadörer ivrigt tillskyndat och där han nu retroaktivt räknar in Hammarskjöld bland meningsfränderna.

Men om Staffan Carlsson har velat ”dekonstruera” generalsekreteraren, som det också sagts, förblir han respektfull och beundrande likt Hammarskjölds tidigare biografier. Den reviderade bilden snarare stärker författarens beundran och respekt. Och riktigt så ny och annorlunda som kringpubliciteten utlovar blir kanske inte heller Hammarskjöldberättelsen hos Staffan Carlsson. Hammarskjölds tankar om ämbetsmannarollen och politiken och hans kallelseyn på sin livsuppgift uttolkad från *Vägmärken* får också här sin givna plats i respekt- och insiktsfulla resonemang om spänningen mellan sak- och partipolitisk lojalitet och den viktiga skillnaden mellan Kristusidentifikation och Kristusefterföljelse i teologin.

Dag Hammarskjölds västorientering är egentligen inte heller någon nyhet. Att statsminister Erlander någon gång tyckte att Hammarskjöld under tiden på UD tog sig väl stora friheter i kontakter och förhandlingar med Washington är inte obekant. Det var ju också de västliga stormakterna som i ett dödläge under försöken att hitta en ny generalsekreterare 1953 kom att tänka på Hammarskjöld och hans insatser bland annat under förhandlingarna om Marshallhjälpen.

Men det som i tidigare Hammarskjöldberättelser blivit anmärkningar i kanten får större plats och betydelse hos Staffan Carlsson.

Det gäller särskilt kapiteln om Hammarskjölds tid som först ämbetsman och sedan statsråd hemma i Sverige. Från den tiden påminns vi oftast närmast anekdotiskt om Dag Hammarskjölds stränga önskan och krav på att hans roll som statsråd skulle anges som opolitisk. Staffan Carlsson förbigår naturligtvis inte detta men har ett annat fokus på statsrådstiden. Han hävdar att Tage Erlander ville ha och fick Dag Hammarskjöld som statsråd i regeringen för att mycket avsiktligt få en motvikt i ledningen av den svenska utrikespolitiken. Medan utrikesminister Östen Undén värnade om relationerna med Sovjet och alliansfrihetens och neutralitetspolitikens folkrättsliga förutsättningar skulle ekonomen och handelsförhandlaren Hammarskjöld se till att Sverige – utan NATO-medlemskap – inte bara ekonomiskt utan också praktiskt säkerhetspolitiskt vann trovärdighet och en respekterad plats i den västliga säkerhetsordningen, både i Europa och USA, där det fanns kvardröjande skepsis mot Sveriges hållning under världskriget att övervinna. Det opolitiska statsrådet utan portfölj

var enligt Staffan Carlsson lika mycket säkerhetspolitisk Europaminister som utrikeshandelsminister och det på statsministerns tydliga politiska önskan.

Här går Staffan Carlsson längre i resonemang och analys än vad jag sett tidigare. Det borde ha uppmärksammats mer i mottagandet av boken. Skulle författaren ha fel i denna sin bedömning, borde också kännare och försvarare av den socialdemokratiska utrikespolitiken ha hunnit höra av sig med kritiska invändningar mot framställningen.

När Hammarskjöld fick det överraskande budet att bli generalsekreterare, var alltså "Europaministern" inte så okänd i väst och inget ologiskt val. Däremot hade han inte alls arbetat med FN-frågor och till och med till kanslihuskolleger uttryckt viss skepsis och misstro mot den världsorganisation han senare skulle kallas att leda.

Men kallelsen till New York gav Dag Hammarskjöld en möjlighet att göra något stort i ett läge där han – som både Carlsson och tidigare biografier påpekar och som hans efterlämnade *Vägmärken* bär starkt vittne om – börjat känna leda och meningslöshet inför sin dittillsvarande roll i svensk förvaltning och politik. Och skulle uppgiften inte bara bli stor utan också meningsfull för den nye generalsekreteraren, måste FN:s organisation och roll förnyas.

Hur Hammarskjöld gick till väga i sitt arbete för att göra både FN och dess generalsekreterare relevant i världspolitiken, skildrar Staffan Carlsson främst genom detaljerade fallstudier av hans bekanta bedrifter kring fångslade USA-piloter i Kina, Suezkristen och Kongo. Genom att följa beslutsgång och händelseutveckling i olika turer fram och tillbaka uppmärksammar Staffan Carlsson med all diplomatisk finess enskildheter och avvägningar genom den egna erfarenhetens glasögon på ett nytt och övertygande sätt. Ibland kan det kännas väl detaljerat och belastat med upprepningar, men så småningom ser också läsaren mönstren och den förmåga hos Hammarskjöld att hålla samman korta och långa perspektiv i det han gjorde, som Staffan Carlsson hävdar var Hammarskjölds grundläggande styrka.

Före Nationernas huvudproblem 1953 var som vi väl vet att världsorganisationens stadgar och organisation var tänkt för en verklighet som i bästa fall rådde 1945. De förenade nationerna hade besegrat nazism och japansk imperialism och skulle med gemensamt ansvar säkra internationell fred och säkerhet. De segrande stormakternas särskilda ställning och kravet på dem att vara överens var fastslagen genom deras vetorätt i det nya huvudorganet säkerhetsrådet.

Men FN-stadgans värld fanns som vi lika väl vet egentligen aldrig där. Segermakterna USA och Sovjet hade snabbt blivit huvudmotståndare i ett nytt, visserligen, kallt krig, båda i besittning av kärnvapen snart i en mängd så att de skulle kunna förstöra världen flera gånger om. Världsfreden skulle i sista hand kunna upprätthållas av terrorbalans och en doktrin om den återhållande kraften i ömsesidig förstörelseförmåga. I FN upphörde säkerhetsrådet snart

att fungera som tänkt men organisationen blev inte helt handlingsoförmögen genom att beslut om ingripanden, som i Koreakriget, kunde avgöras i generalförsamlingen.

Dag Hammarskjölds val av väg för FN var att söka hålla kriser och konflikter utanför kalla kriget och stormakternas inblandning. Efter Suezkrisen utvecklade han verksamheten med militära fredsuppehållande FN-styrkor i krisområden.

Men för att hålla stormakterna borta, måste generalsekreteraren i utgångsläget ha stormakternas förtroende. Här lyfter alltså Staffan Carlsson fram och påminner om Dag Hammarskjölds nära kontakter och även samspel med framför allt USA, inte minst Eisenhoweradministrationen, i viss mån också Storbritannien, som en förutsättning för att få något gjort.

I själva huvudkonflikten mellan USA och Sovjet fanns inte mycket att bidra med för FN. Inte heller i frågan om mänskliga rättigheter såg Dag Hammarskjöld, och det är bekant sedan tidigare, någon riktigt viktig roll för FN och uppmanar medarbetare, till deras besvikelse, att inte göra mer än nödvändigt. Här visar sig rimligen realpolitikern Hammarskjöld som kallt inte ser möjligheter att komma åt inre förhållanden i stormaktsblocken. Han får kritik för att FN inte kunde driva Ungerns sak under revolten hösten 1956, men inte från USA som inte var berett ingripa.

Men Dag Hammarskjöld såg avkoloniseringen komma och vikten att FN tog ett ansvar för de mindre staternas framtida oberoende och förutsättningar för utveckling. Här fann han den stora och meningsfulla uppgift han sökt när han tackade ja till att bli generalsekreterare. Utifrån hans egna livslånga överväganden om ämbetsmannans ansvar inför politik och det allmänna bästa utvecklade och tänjde han på FN-stadgans förutsättningar och möjligheter för att säkra och stärka FN och generalsekreterarens självständighet.

Att värna om de nya mindre staterna, som mot slutet av hans ämbets tid snabbt börjat fylla och utvidga medlemsplatserna i generalförsamlingen, ska inte tolkas som uttryck för någon neutralitet i den ideologiska stormaktskonflikten mellan väst och öst. I de nya självständiga staterna i tredje världen fanns en given motvilja och olust inför de gamla kolonialmakterna. Socialism, till och med revolution, lockade många och Sovjetunionen var beredd att erbjuda alternativ och vinna inflytande. Att då hålla såväl de gamla kolonialmakterna, framför allt Frankrike som misstrodde den annars så franskt kulturellt bildade Hammarskjöld, som Sovjet kort var uppenbart ett intresse för både demokrati och fred.

Dilemmat har bestått. En liknande drivkraft fanns nog i den i dag ofta förkättrade svenska småstats- och biståndspolitik som förknippas med Olof Palme. Staffan Carlsson antyder det och får måhända tillfälle att återkomma i framtida framställningar.

Och för Dag Hammarskjöld höll det inte hela vägen. Det som utmålas som hans finaste stund, när han hösten 1960 i generalförsamlingen stod emot

Sovjetledaren Nikita Chrustjovs krav på hans avgång och till applåder från den stora majoriteten av nya medlemsstater lovade att sitta kvar i sitt ämbete till tjänst för de små stater som i motsats till stormakterna behöver FN, var också början till slutet, alldeles oavsett hur dödsolyckan ett knappt år senare gick till.

Krisen i Kongo är till slut det som Dag Hammarskjöld mest förknippas med och den upptar störst plats bland Hammarskjölds insatser också i Staffan Carlsson bok. Med uppdraget att rädda den dåligt förberedda och snabbt framtagna självständigheten i den forna belgiska kolonin sommaren 1960 gör FN under Hammarskjölds ledning en snabb, mycket stor men improviserad brandkårsutryckning för att förhindra inbördeskrig och hålla samman ett både väldigt och djupt splittrat land utan annan samhörighet än det koloniala styret.

Det är egentligen en omöjlig uppgift. Hammarskjöld och FN kunde först imponera med att få en omfattande insats på plats på kort tid. Men sedan går det illa i en förfärande röra med kvarvarande franska och belgiska kolonialintressen till stöd för separatismen i det rika Katanga, sovjetiskt stöd för den revolutionära retoriske premiärministern Lumumba och USA som drivet av CIA överger Hammarskjöld och satsar på militärbefälhavaren Mobutu som så småningom under årtionden blir landets korrupte diktator.

Det nya i Staffan Carlssons framställning av detta annars tidigare väl redovisade skeende är att han med både skärpa och förundran är så stark i sin kritik av Hammarskjölds hantering av Lumumba. Generalsekreteraren bestämde sig närmast omgående för att premiärministern var en omöjlig person att ha att göra med och som han ville få bort. Lumumba var ändå den i ordnade former tillsatte premiärministern i den centralregering FN skulle värna. Staffan Carlsson kan inte förstå Hammarskjöld, hur besvärlig och administrativt inkompetent Lumumba än må ha varit. Behandlingen av Lumumba blir inte heller bara ett misstag utan både tragedi och skandal, när premiärministern snart avsätts, fängslas och misshandlas av sina meningsmotståndare och sedan inför ögonen på FN-trupp i Katanga förs bort för att mördas.

Att återvända till dessa över 60 år gamla händelser är över huvud taget särskilt smärtsam läsning, då Kongo ännu idag är en utfattig "failed state", där de mineralrika östra provinserna lever ett eget liv med oreglerad gruvbrytning under vidriga arbetsförhållanden och ljusskygga affärer.

I Kongo höll inte Hammarskjölds balansakt för FN och generalsekreteraren mellan en realpolitisk insikt om stormakternas oundvikliga betydelse och engagemanget för de mindre, särskilt de nya, staternas livsrum och intressen. Alldeles oavsett om han överlevt sin resa till Katanga 18 september 1961, hade han kommit till vägs ände som generalsekretare. Fortsatt återval 1963 var om inte annat uteslutet efter det att han förlorat Sovjetunionens förtroende. Hans strävan att hålla avkoloniseringen och tredje världens frigörelse utanför kalla kriget skulle under kommande årtionden grusas i en utveckling av befrielsekrig i Sydostasien och Afrika med stormaktsinblandning.

Den som verkligen vill omvärdera Dag Hammarskjölds betydelse skulle möjligen härtill kunna göra sig till djävulens advokat och hävda att general-sekreterarens insatser under 1950-talet inte berör världspolitikens dåtida huvudfrågor kring kapprustning, kärnvapen, det kalla krigets gränser i Europa eller det nya Kina. I de vanligaste översiktsverken om världspolitiken under kalla kriget är Hammarskjöld knappt omnämnd.

Kanske vore det både perspektivlöst och orättvist. Men några reflektioner på det temat hade gärna den fortsatt respektfulle författaren kunnat tillåta sig. En stor och svårjämförlig livsgärning hade nog bestått också efter en sådan ”dekonstruktion”.

”Det är märkvärdigt nog”, lyder den sista meningen i en över 500 sidor lång imponerande framställning. Det är bara att instämma.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org